

RTR – dapli che mo ina chasa da medias

Radiotelevision Svizra Rumantscha: 70 onns radio – 50 onns television

DA MARIANO TSCHUOR, DIRECTUR RTR

■ **L'auter onn, 2013, pudain nus ans regurdar da dus eveniments d'importanza per la Svizra rumantscha: 70 onns Radio Rumantsch e 50 onns Television Rumantscha.** 1943 ha Adolf Ribl, redactor dal radio da Turigt, introduci emissiuns da radio rumantschas regularas. Quellas vegnivan emessas l'emprim venderdi dal mais. Ils 17 da favrer 1963 è l'emprima emissiun en linguatg rumantsch vegnida emessa a las 16.15 sin il chanal da la television da la Svizra tudestga. Il num da l'emissiun «Balcun tort», cumpilada da Tista Murk. Luisa Famos ha fatg l'annunziadra, Duri Capaul e Clà Biert han legi ils texts. Las emissiuns vegnivan realisadas en la redacziun «Heimat», manada da Wysel Gyr.

Pledadra u plidadra?

Gia tar quell'emprima emissiun vev'ì da differenzas linguisticas. Citat or da la brev dals 13 da favrer 1963 da Wysel Gyr a Tista Murk: «Ich möchte Sie höflich bitten, den Text genau durchzulesen und allfällige Fehler raschmöglichst direkt unserer Abteilung Graphik zu melden. Fräulein Famos ist der Meinung, dass man Pledadra schreibe und nicht, wie Sie es uns angeben haben und wie wir es im Programmheft publizierten Plidadra.»

Resun negativ en la pressa

Strusch stada emessa quella emissiun ils 17 da favrer scriva ina persuna che signescha cun M.R.-S. en il «Fögl Ladin» dals 22 da favrer 1963: «Il titel da l'emischiu tunai: '25 Jahre Rätomanisch als 4. Landessprache'. Nu s'avess que stuvieu ir cul microfon e la camera in tuot nossas vals e piglier our il tipic, glieud, chesas, usanzas e provas da tuot ils idioms rumantschs? Scha vais musso üna baselgia catolica, ün pader e cruschs vi da las vias, nu vessas eir chatto üna bella baselgia reformada? Ils Rumauntschs nu sun nempe be catolics. 25 ans quarta lingua ais passo, e la television ho manchanto l'ocasiun da fer ün'emischiu adequata, que am displescha zuond.»

Tge dat en egl guardond enavos?

Las dumondas, las preoccupaziuns e las occupaziuns èn restadas davent da l'entschatta fin al di dad oz pli u main las medemas: temp d'emissiun e meds finansials, recutar e scolar personal, qualid e cumpetenza linguistica, represchentanza commensurada dals divers idioms, schelta dals temas per las emissiuns, diversidad da las opiniuns.

1980: L'equipa da la Television Rumantscha. Da dretg a sanester: Gion Pol Simeon, Edith Hossle, Elmar Deflorin, Giussep Decurtins, Ernst Denoth, Mic Feuerstein. FOTOS MAD

Dumondas che han fatschentà tant ils responsabels per ils programs en il Grischun, mo er a Turigt ed a Berna, sco er il public da las emissiuns.

En servetsch da lingua e cultura

Gnanc dubi: Emissiuns rumantschas da radio e television èn vegnidas realisadas a sias uras fermamain sut il pretext linguistic. Promover il rumantsch, derasar quel, dar vusch e fatscha a quel, «visibilisar» el: quai era la legitimaziun primara. Gea, i deva schizunt in temp nua ch'il Radio Rumantsch aveva da derasar «neologissem» e regiuvinar uschia il rumantsch. Perquai n'èsi betg da surstar/far curvien sch'exponents dal moviment rumantsch stevan a l'entschatta a la testa per diriger las emissiuns rumantschas. E tant sco tut las persunas da la «nomenclatura rumantscha» sa participavan er activamain sco auturs, commentaturs e pledaders vi da las emissiuns.

La midada tar il schurnalissem per rumantsch

A partir da 1984, cun introducir l'emissiun d'accompagnament «Allegra», pon ins constatar ina tscherta midada: Il lin-

guat è il vehichel per in cuntegn schurnalistic, na il cuntegn sez. Era tar la television datti ina metamorfosa: las emissiuns «Direct da...», ils divers geus, lura sa chapescha l'emissiun «Muschkito», pli tard ils divers films documentars, han avert portas a novs formats ed ad ina avischinaziun schurnalistica a temas e cuntegns. Oz sa definescha RTR sco la chasa da medias per la Svizra rumantscha e porta perquai era dapi 2010 il num: Radiotelevision Svizra Rumantscha (e na Radio e Television Rumantscha). Criteris schurnalistics èn il parameter per decider davart la schelta da temas, cuntegns e furmas.

Resuns dal public

Dal temp dal «Fögl Ladin», da la «Casa Paterna/La Punt», da la «Gasetta Romantscha» ed era da la «Pagina da Surmeir» (ch'exista anc adina) scrivevan aspectaturas ed aspectaturs regularmain faschond da savair lur parairi. Qua devi resuns magari critics, gea salads. Reclamà vegnivan ils temas, las scheltas dals partenaris d'intervista, la dominanza regionala ed idiomatica (tut tenor vista: ina giada Engiadina, l'autra la Surselva, main il Grischun central), il manco d'o-

bjektivitad schurnalistica. Insumma: il Radio Rumantsch e la Television Rumantscha stevan, sco ins di oz, en il focus da la publicitad. Quai gieva fin tar las plazzas. Pladiva il radio ina persuna sco redactura u redactor or da la «fallada» regiun u confessiun, pudeva quai dar reprimandas. Na adina publicas, dentant via corrispondenza.

Ils onns 80 e 90 èn spezialmain duas emissiuns stadas sut la marella publica: l'emissiun da television Muschkito ed era tschertas emissiuns da la Scuntrada, in' emissiun da radio. Suentar l'onn 2000 èn ils resuns publics sa reducids marcantamain. En La Quotidiana ha il «Murgnac» da pia memoria furà sut il pretext da l'ironia da temp en temp, senza dentant entrar substanzialmain en materia.

RTR – da Mustér a Müstair

Ins po pia constatar: La populaziun rumantscha ha adina prendi art e part dals svilups da RTR, ha – e quai è l'essenzial – tadlà e guardà stediain e cun viv interest ils programs rumantschs ed ha reconuschì la prestaziun dad RTR, tant sin il palancà linguistic sco era schurnalistic. Spezialmain la rolla che

RTR ha gi – ed ha anc adina – per avischinar ils idioms e per promover la chapientscha da quels ed uss era quella dal rumantsch grischun, survegn notas excellentas. Da vart schurnalistica vegn primarmain l'infurmaziun locala e regionala apprezzada grondamain. E na d'emblidar: La rolla da RTR sco promotura da la cultura rumantscha. Ins patratgia be als engaschis per il chant rumantsch. Ins pudess pia bunamain prender che RTR ha – ensem cun autras organizaziuns ed interpresa – creà ina schientscha per la Svizra rumantscha.

Dus giubileums

70 onns emissiuns regularas da radio, 50 onns emissiuns da television: quests dus giubileums commemorescha RTR 2013. Quai vegn fatg primarmain en ils programs da radio e television e sin la pagina d'internet. Dentant era cun occurenzas spezialas. Per metter en evidenzia l'importanza da RTR per nossa societad sco in'interpresa dal servetsch public, in'interpresa autonoma che stat cumplainamain en servetsch da ses public, da la populaziun rumantscha en ed ordaifer la Svizra.

1963: Toni Halter sa participescha en l'emprima ediziun dal Balcun tort e vegn filmà en sia stiva a Vella.

1993: Péz a cup tranter las moderaturas da l'Istorgina da buna notg e politichers. Da dretg a sanester: Vincent Augustin, Ida Cumberg-Nay, Mariano Tschuor, Lucia Netzer-Peduzzi, Duri Bezzola.